

Ansiokas vaan ei ongelmaton kirjallisuushistoria

H. K. Riikonen

Finlands svenska litteraturhistoria I. Utgiven av Johan Wrede. Svenska litteratursällskapet i Finland - Helsingfors / Bokförlaget Atlantis - Stockholm 1999. 480 sivua.

Harva asia humanistisessa tutkimuksessa lienee epäkiitollisempää kuin kattavan kirjallisuushistoriallisen esityksen laatiminen, olipa se sitten yhden henkilön tai kokonaisen ryhmän työtä. Vastaavasti harva asia lienee helpompaa kuin kirjallisuushistorioiden puutteiden ja epätäsmällisyyksien osoittaminen. Harva teos myöskään tarjoaa herkullisempia mahdollisuuksia suurempien ja pienempien ilkeyksien esittämiseen kuin juuri kirjallisuushistoria.

Kirjallisuushistoriallisilla esityksillä on kuitenkin kysyntää. Voimakkaasti laajentuneen teoreettisen keskustelun rinnalla laajemman yleisön kannalta sekä kirjallisuushistoriat että kirjailijabiografiat ovat tarpeellisia, vaikka ei allekirjoittaisikaan *Helsingin Sanomien* kirjallisuuskriitikon Tero Liukkosken 1990-luvun alussa esittämää väitettä siitä, että kirjallisuudentutkimuksen perustehtävänä on kirjallisuushistorioiden ja kirjailijamonografioiden laatiminen.

Edellinen kattava esitys Suomen ruotsinkielisestä kirjallisuudesta on 1960-luvun lopulta, jolloin ilmestyi kaksiosainen *Finlands svenska litteratur*, joka ulottui vain 1900-luvun alkuun. 1984 ilmestyi puolestaan runoilija ja kääntäjä Thomas Warburtonin uudempaan kirjallisuuteen keskittyvä *Ättio år finlandssvensk litteratur*. Niin ansiokkaita kuin nämä esitykset olivatkin, uuden laajemman kokonaisesityksen tarve on ollut ilmeinen.

Uuden kirjallisuushistorian ensimmäinen osa ennätti ilmestyä vielä päätyneen vuosisadan puolella. Professori Johan Wreden toimittama teos kattaa kirjallisuuden kehityksen keskiajalta 1900-luvun alkuun, Euterpe-ryhmään saakka. Yhden henkilön kirjoittaman kirjallisuushistorian asemesta se on nykyoloissa ymmärrettävästi ryhmätyötä. Kirjoittajina on kirjallisuudentutkijoiden ohella historian- ja kirkkohistorian sekä kirjahistorian asiantuntijoita. Joukossa on sekä emeritusprofessoreja että nuorempia tutkijoita; samoin mukana on sekä suomalaisia että ruotsinmaalaisia kirjoittajia. Eniten tekstiä, neljänneksen koko sivumäärästä, on kirjoittanut teoksen toimittanut Johan Wrede. Toimitussihteerin tehtävistä on vastannut Rainer Knapas. Teoksen kuvitus on monipuolinen ja myös graafiseen suunnitteluun (Peter Sandberg) on panostettu. Ulkoasuun näyttävä teos on kuitenkin kookkaudessaan hankala käsitellä, varsinkin kun hakemisto vielä on jätetty jälkimmäiseen niteeseen.

Ansiokas historia

Uuden kirjallisuushistorian ansiot ovat ilmeiset ja ne on helppo luetella. Johdantoluvuissa kartoitetaan harkitusti suomenruotsalaisen kirjallisuuden asemaa omanlaisenaan vähemmistökirjallisuutena; samalla otetaan huomioon suomalaisia ja ruotsalaisia tarkoittava sanasto ja sen vivahteet (finsk, finne, finländare, svensk, finlandssvensk). Esitys on tutkimuksellisesti enimmäkseen ajantasainen ja se tuo esille kiinnostavasti keskeisten kirjailijoiden ohella kirjallisen instituution eri alueita, kuten lehdistön, kansanrunouden, lastenkirjallisuuden, estetiikan ja teatterin. Myös koulu- ja yliopistolaitos ovat asianmukaisesti esillä (esimerkiksi kuuluisa Porvoon kimnaasi on saanut oman erillisen lukunsa). Varhemman kirjallisuuden osalta on asiantuntevasti esitelty esimerkiksi *Piae Cantiones*-kokoelmaa, akateemisia väitöskirjoja ja puheita sekä ruumissaamoja. Asiat on esitetty selkeästi tieteellistä jargonia välttäen (ainakaan tähän ensimmäiseen osaan ei sovellu se kritiikki, mitä Aarne Kinnunen on kohdistanut uuden suomenkielisen historian muotitermeihin).

Muutammat yksittäiset kirjailijaesittelyt ovat mainioita. Niistä

voidaan erityisesti mainita Johan Wreden tasapainoinen esitys Runebergistä. Samaa voidaan sanoa Wreden kirjoittamasta J. J. Weckselliä käsittelevästä jaksosta, jossa runoilija ja hänen tuotantonsa on sijoitettu onnistuneesti kirjalliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin unohtamatta myöskään psykologisia tekijöitä. Ruotsin vallan aikaisesta kirjallisuudesta on mainittava Tuomas M. S. Lehtosen esitys Jöns Buddesta, "Suomen ensimmäisestä kirjailijasta", ja Bernt Olssonin esitys jollain osin barokkia jatkavasta mutta yleisesti ottaen eklektisestä Jacob Fresestä. Olsson on pannut merkille Fresen lähes uudestiluvan aseman maksimin ja faabelin alla ruotsinkielisessä kirjallisuudessa. Olsson tarkoittaa tällöin Fresen teosta *Kårta Sede-lärar och Sede-Tillämpningar*. Toisaalta jää mainitsematta se dosentti Jaakko Hämeen-Anttilan osoittama seikka, että Frese oli saanut aineistoa persialaisen aforistikon Sa'idin *Ruusutarhasta*. Hämeen-Anttilan mukaan Frese oli "ensimmäinen suomalaissyntyinen kirjailija, joka siteerasi islamilaisen maailman yksittäistä ja identifioitavissa olevaa kaunokirjallista teosta omassa teoksessaan."

Fredrika Runebergin ohella naisten kirjoittama kirjallisuus on saanut monipuolisen esittelyn. Sangen laaja alaluku on omistettu Sara Wacklinille. Hänen Pohjanmaa-muisteluksistaan on jakson kirjoittanut Pia Forssell nostanut esiin vuoden 1808 sotaa koskevan esityksen, jossa hän sattuvasti näkee "kotirintamareportaasin, joka vaikuttaa eläytymisen ja ironisen etäisyyden sekoituksellaan". Muita Forssellin laajemmin esiin nostamia naiskirjailijoita ovat esimerkiksi Charlotta Falkman sekä myöhemmistä Adelaide Ehmrooth ja Helena Westermarck. Märtha Norrback on valaisevasti tarkastellut naisia lukijoina ja naisille tarkoitettuja julkaisuja.

Kokonaisuuden hahmottaminen vaikeaa

Kuitenkaan uusi kirjallisuushistoria ei ole ongelmaton. Kriitikkiä voidaan kohdistaa erityisesti kolmeen asiaan: teoksen rakenteellisiin ratkaisuihin, selektioon (ts. siihen keitä kirjailijoita on valittu mukaan ja minkälainen painoarvo heille on annettu) ja periodisointiin (ts. aikakausi- ja tyylikausijaotteluun). Tietenkin voidaan keskustella myös monenlaisista yksityiskohdista.

On ymmärrettävää, että nykyoloissa kirjallisuushistoria ei voi tavoitella minkäänlaisen suuren kertomuksen luonnetta. Voi kuitenkin kysyä, onko tällä kertaa menty toiseen äärimmäisyyteen, jolloin lukijan on entistä vaikeampi hahmottaa minkäänlaisia pienempiäkään kokonaisuuksia. Erityisesti tämä tulee esille silloin, jos kirjallisuushistorian lukija haluaisi kattavampaa kuvaa jostain yksittäisestä kirjailijasta. Esimerkiksi Porthanista on pieni oma kappaleensa, mutta häneen palataan myöhemminkin. Lisäksi hän näkökulmasta ja painotuksesta riippuen esiintyy varhaisromantiikan yhteydessä, toisessa kohtaa taas uushumanismin edustajana. Porthanin edeltäjän Henrik Hasselin kuva on vasta varsinaisen Porthan-jakson jälkeen. Runebergin ja Topeliuksen, joista kummastakin on oma laaja lukunsa, toimintaan palataan monissa eri yhteyksissä. Wecksellin *Daniel Hjortia* käsitellään kahdesti: kirjailijaa itseään koskevassa luvussa ja draamaa ja teatterioloja käsittelevässä jaksossa.

Esityksen katkaisevat väliinsijoittuvat esseet ja katsaukset sekä tietolaatikot, joissa esitellään spesifejä aihepiirejä (esimerkiksi Henrika Tandefeltin katsaus sotaan liittyvästä runoudesta 1700-luvulla) tai ulkomaista taustaa (Edward Youngin *Night Thoughts*). Tietolaatikkona on esitetty myös pikantti henkilökuva "kustavilaisen kirjallisuuden aluskasvillisuuteen kuuluneesta" Fredrik Ludvig de la Mylestä.

Periodisoinnin osalta huomio kiinnittyy puolestaan huomattavaan perinteellisyyteen. Ruotsin kirjallisuushistorialle tyypillinen vanha valtiollista historiaa seuraileva esitystapa on edelleen mukana, joten puhutaan suurvalta-ajan kirjallisuudesta, Ison vihan ajasta jne. Välillä kuitenkin taas on tyylin mukaan nimetty periodi, barokkikausi vuosina 1670-1730. Mutta miksi barokki on rajattu vain näihin vuosikymmeniin? Esimerkiksi George C. Schoolfield on löytänyt barokkipiirteitä ajallisesti laajemmalla alueella.

Kiinnostavia ongelmia nousee siitä, mikä painotus eri kirjailijoille on annettu. Kirjailijoita käsitellään pääasiallisesti erilaisten laajempien ilmiöiden yhteydessä, mutta muutamat keskeisimmistä kirjailijoista ovat saaneet oman laajahkon

lukunsa. Näitä ovat J. L. Runeberg, Lars Stenbäck, J. V. Snellman, Fredrika Runeberg, Zachris Topelius, J. J. Wecksell ja K. A. Tavaststjerna. Sen sijaan sellaiset kirjallisen elämän keskeiset hahmot kuten Porthan ja Fredrik Cygnaeus eivät ole omaa kattavaa esitystään saaneet.

Topeliuksen tuotannon kohdalla asioita on painotettu eräissä suhteissa kummallisesti. *Välskärin kertomukset* saa yllättävän vähän huomiota osakseen, vaikka se oli 1800-luvun merkittävän historiallinen romaani ei vain Suomessa vaan ehkä koko Pohjoismaissa. Kaikenlisäksi siitä korostetaan vain 30-vuotisen sodan tapahtumia kuvaavaa alkupuolta, vaikka teoksen myöhemmissä jaksoissa on loistavia kohtauksia: Vähän-Beltin ylitys, reduktio, skandaaliin päättyvä akateeminen väitös - monista muista puhumattakaan. Erikoista on, että *Välskärin kertomusten* kustannuksella *Planetemas skyddsling* (myöhemmin *Stjämomas kungabam*, suom. *Tähtien turvatit*) on noteerattu laajemmin. Topeliuksen myöhäistuotantoon kuuluva aateromaani on ilman muuta tärkeä ja mielenkiintoinen, mutta se ei saisi johtaa siihen, että Välskärin kertomukset jää syrjään. Vertailun vuoksi mainittakoon, että Thomas Hägg ottaa omassa Ruotsin kirjallisuushistoriassaan (1996) esille Välskärin kertomukset lähes yksinomaisesti Topeliuksen tuotannosta.

Outoja ratkaisuja

Eräänlaiseen rakenteellis-sisällölliseen seikkaan kannattaa vielä kiinnittää huomiota. Kysymys on siitä, millaisena voidaan nähdä toisaalta suomalaisen (sekä suomen- että ruotsinkielisen) kirjallisuuden suhde ruotsinruotsalaiseen kirjallisuuteen ja toisaalta suomenruotsalaisen kirjallisuuden suhde suomenkieliseen kirjallisuuteen. On aivan ymmärrettävää, että jotain sanotaan myös niistä ruotsalaisista kirjailijoista, jotka ovat toimineet jonkin aikaa Suomessa (esimerkiksi opiskelleet Turussa). Näin ollen mukana on esimerkiksi J. H. Kellgren, jota koskevassa osuudessa keskitytään etupäässä hänen Suomen-kautensa tuotantoon. Sen sijaan Lars Wivallius, 1600-luvun seikkailija-runoilija, tuskin kuuluu mukaan ollenkaan, vaikka joutuikin olemaan Kajaanin linnassa vankina rötöksistään. Niin ikään Kajaanin linnassa istuneen Johannes Messeniuksen sentään voi ottaa mukaan, sillä hänhän kirjoitti myös Suomen historiasta. Magister Matthias, keskiaikainen ruotsalainen runousoppinut, on myös esitelty, vaikka mistään ei käy ilmi, oliko kukaan Suomessa lukenut hänen tekstejään.

Mutta entä Sara Wacklin ja hänen sukulaisensa G. H. Mellin? Wacklinia käsitellään varsin seikkaperäisesti, vaikka hän kirjoitti tunnetun teoksensa *Hundraå minnen från Österbottn* Tukholmaan muutettuaan. Sen sijaan Mellin, joka niin ikään muutti Ruotsiin ja tuli siellä yhdeksi maan tuotteliaimmista kirjailijoista, saa vain pari lyhyttä mainintaa eräiden naiskirjailijoiden, Augusta Lundahlin ja (sukulaisensa) Sara Wacklinin yhteydessä. Kuitenkin Mellinillä oli kiinnostavia suhteita suomalaisiin kirjailijoihin ja hänen tuotannossaan on tärkeitä liittymäkohtia Suomen historiaan (esim. teos *Pavo Nissinen*). Lisäksi - kuten Matti Klinge muistuttaa suuressa Topelius-kirjassaan *Idylli ja uhka* (1998) - Mellinin yhdessä A. Cronholmin kanssa toimittamalla teoksella *Trettioåriga Kriget* oli merkitystä Topeliuksen *Välskärin kertomuksille*. Entä miten kirjallisuushistorian pitäisi noteerata Suomen kirkkohistoriaan kiinteästi kuuluva Lars Levi Laestadius? Kirkon, herätysliikkeiden ja kirjallisuuden suhteille on oma lukunsa, mutta Laestadius ei tule siinä esille.

Erityisen epäonnistunut on se ratkaisu, että suomenkielistä kirjallisuutta tarkastellaan omassa suppeassa, Yrjö Varpion kirjoittamassa sinänsä asiantuntevassa luvussa. Asia olisi pitänyt integroida muuhun tekstiin, jolloin kirjalliset relaatiot olisivat päässeet hahmottumaan. Teatterioloja käsittelevässä artikkelissa (Gösta Kjellin) tähän suuntaan onkin kiitettävästi yritetty mennä.

Kirjallisten ideoiden ja uusien tyylillisten ihanteiden kannalta tärkeitä käännoiksi mainitaan eri yhteyksissä. Lisäksi niille on oma lukunsa, mutta se jää valitettavasti luettelomaiseksi. Käännökset ja niiden merkitys olisi kannattanut noteerata sekä laajemmin että systemaattisemmin.

Kirjallisuushistorian ensimmäinen osa päättyy Euterpe-ryhmän esittelyyn. Tämä ratkaisu on ongelmallinen sikäli, että ryhmän

toiminta sijoittuu vuoden 1900 jälkeiseen aikaan ja sen yksittäisten jäsenten toiminta jatkui pitkälle sen jälkeen kun *Euterpe*-lehti oli lakannut ilmestymästä. Koko ryhmän esittely jää hieman valjuksi, vaikka sen piirissä harjoitettu symposium-kulttuuri mainitaankin.

Yhden henkilön kirjallisuushistorioiden viehätys on tavallisesti siinä, että ne myös mahdollistavat subjektiivisten arvostelujen ja arviointien esittämisen, etenkin jos kirjoittajalla on koomisuuden tajua ja halua ironiseen etäisyyteen. Esimerkiksi Ruotsissa on tässä suhteessa perinteitä Henrik Schückistä Thomas Häggiin (jälkimmäisen yksiosainen Ruotsin kirjallisuushistoria ilmestyi 1996). Wreden johtama tutkijaryhmä ei tälle linjalle ole mennyt joitain poikkeuksia lukuun ottamatta. Liian henkilökohtaisten painotusten välttäminen on ehkä hyvä, koska silloin usean tekijän teos olisi muodostunut epätasaiseksi. Mutta varmasti jotain on myös menetetty. Asiantilaa kuvaa se, että Runebergin *Vänrikki Stoolin* tarinoiden kohdalla ei mainita siitä tehtyjä parodioita, joista Thomas Hägg puolestaan muistaa mainita J. G. Schultzin *Konstapel Batongs sägner* (1864). Tämä ei kuitenkaan sulje pois sitä, etteikö uudessa kirjallisuushistoriassa olisi havainnollisia ja elävästi kirjoitettuja jaksoja, kuten Carina Burmanin esitys 1700-luvun pappilaelämästä. Erikseen voitaisiin mainita myös pari Matti Klingen esseitä.

Kirjoittaja on yleisen kirjallisuustieteen professori Helsingin yliopistossa.